

*Egy 80 éves történet:
Hollywood születése a western műfajától az első Oscar-díjig¹*

A mai ember számára Hollywood és a film elválaszthatatlanul összetartozik, de ez nem volt mindig így. Los Angeles Hollywood nevű része 1910-ben lett hivatalosan a város része. Edisonék² vetélytársa, a chicagói William N. Selig (1864-1948) tette át székhelyét először Los Angelesbe, később ő alapította meg az első hollywoodi stúdiót. Hamarosan egyre több filmipari cég helyezte át központját New Yorkból Kaliforniába, így kerülve ki Edison Motion Pictures Patent Company nevű – ismertebb nevén Tröszt³ – monopóliumának befolyása alól. Edison ugyanis megpróbálta elérni, hogy csak a velük együttműködő vállalatok készíthessenek filmeket. A térség időjárása és környezete kedvező a filmiparnak, hiszen Kaliforniában egész évben forgathattak a szabadban, S a hegységektől a réteken át a sivatagig minden tájegység megtalálható. Hollywood erősödésében nagy szerepe volt Cecil B. De Millének⁴, aki Samuel Goldfish⁵ segítségével 1914-ben egy hattekerceses westernfilm, a *The Squaw Man* forgatását kezdte itt. Ő alapozta meg Hollywood hírnevét, ahová nem sokára producerek ezrei özönlöttek, hogy a korban divatos játékfilmeket készítsenek, amelyek általában 90 percesek voltak, érdekes, szokatlan témájú cselekménnyel. A kisváros látványos fejlődésnek indult. A sztárok hatalmas kastélyokat építettek, a hétköznapi emberek pedig istenítették kedvenceiket. Hollywoodban kialakult a színházi modellen alapuló sztárrendszer. 1914-ben Griffith megrendezte az első szuperprodukciót, az *Egy nemzet születését* (Home, Sweet Home).⁶ Ez a film a kasszasiker jelképévé vált, mert 44 héten keresztül játszották a filmszínházak.

¹ Jelen munka a szerző saját korábbi film- és olvasmányélményein, a témával összefüggő szemináriumok tapasztalatán, továbbá internetes forrásokon alapul. Az Interneten elsősorban az alábbi oldalak jelentettek segítséget: www.imdb.com; www.port.hu; www.filmkatalogus.hu; www.odeon.hu. A közvetlenül vagy közvetve felhasznált összefoglaló jellegű művek, kézikönyvek a következők: KÖMLŐDI Ferenc: *Az amerikai némafilm*. Magyar Filmintézet, 1999. Oxford Guide to British and American Culture. Oxford University Press, Oxford, 1999. PARKINSON, David: *History of Film*. Thames and Hudson, London, 1997. valamint az Új Oxford Filmenciklopédia. Gloria Kiadó, Budapest, 2007.

² Thomas Alva Edison (1847-1931) a fonográf feltalálója is egyben.

³ A legfontosabb amerikai gyártókat és az USA-ban forgalmazó külföldi vállalatokat tömörítette. Tagjai szabályozták az új filmek forgalomba hozatalát. A vetítőtermekben ellenőrizték a munkavédelmi és higiéniai előírások betartását.

⁴ Cecil Blount De Mille (1881-1959), filmrendező és producer. 1900-ban debütált színészként a Broadwayen. Leghíresebb filmje a Samson és Delila.

⁵ Samuel Goldfish (1882-1974) ismertebb neve Samuel Goldwyn. Tizenhárom évesen érkezett az Államokba Lengyelországból. Legnevesebb munkája William Wyler *Életünk legszebb éve* című filmje.

⁶ A film másik elterjedt elnevezése: *Egy nemzet története*. A történet két család, az északi Stonemanok és a déli Cameronok sorsdrámája. A történet végigköveti a polgárháború egyes ál-

Egy amerikai műfaj: a westernfilm kezdetei

Elterjedt az animációs film,⁷ az 1910-es évektől pedig korai fénykorát élte a westernfilm is. Az utóbbi műfaj felkeltette az érdeklődést a külső, vadnyugati helyszínek iránt a filmgyártásban. A westernnek leghíresebb rendezője a korban John Ford,⁸ aki hozzávetőleg 125 alkotást készített filmes karrierje alatt, sokszor kedvenc színésze, John Wayne főszereplésével. Az első önálló westernfilmnek a *The Great Train Robbery* című (1903) negyedórás munka tekinthető, a korai amerikai némafilm egyik legnagyobb alakja, Edwin S. Porter rendezésében. A film egy megtörtént vonatrablás rekonstrukciója, s a legtöbb western-elem már szerepel képsorain: vasútállomás elfoglalása, tűzpárbaj, a vonat bevárása a víztározónál, harc a vonaton és annak a tetején, a mozdony elfoglalása, az utasok kifosztása, menekülés és végül a banditák elfogása. Porter hamarosan előállt a Nagy Vonatrablás paródiájával is: a komikus *Little Train Robbery*-t 1905-ben mutatták be. A korai némafilmes korszakból még D. W. Griffith⁹ filmjei érdemelnek említést. Számos rövid westernfilm mellett ugyanis a nevéhez köthető egy igazán merész vállalkozás: 1909-ben, negyedórás kisfilm keretében egy rezervátumba kényszerült indián törzs történetét vitte vászonra, tele emberi szenvedéssel, drámával és egészen kivételes empátiával a rézbőrűek irányában – a Redman's View után ilyen témájú alkotást legközelebb mintegy fél évszázaddal később láthatott a közönség. Az 1910-es évek valójában már a nagyjátékfilmek időszaka, s a félórás *The Battle at Elderbusch Gulch* (1914) a maga nemében már egy hatalmas alkotás jól felépített karakterekkel és csatajelenetekkel.

A korai némafilmes western-korszak és a valódi Vadnyugat kapcsolatának leglátványosabb bizonyítéka a hőskort és a bukást túlélő héroszok filmes szerepvállalása: az 1914-es *The Adventures of Buffalo Bill* című filmben a híres-hírhedt ikon saját magát játszotta el, a kétes hírnevű Wyatt Earp pedig tevékeny munkát végzett John Ford mellett.

A western műfaja a húszas évekre szilárdult meg, meghatározva tipikus elemeit, tájbrázolását és hőstípusait. Az 1924-es *The Iron Horse* az egyik első, és a máig fennmaradtak közül az egyik legfontosabb összegző alkotás, mely a korszak minden műfaji elemét magában foglalja. A 133 perces alkotás a transzkontinentális vasút építéséről szól, s mindenki szerepet kap benne Buffalo Bill-től kezdve Wild Bill Hickokig.

lomásait, a korábban baráti kapcsolatban lévő családok elidegenedését egymástól, végül a fiatalok egymás iránti kitérését és hűségét.

⁷ Az animációs film olyan mozgókép, amely a rajzokat és a tárgyakat úgy rendezi el, hogy sorozatban fényképezve, vagy mozgóképen vetítve szabályozott mozgás illúzióját kelti.

⁸ John Ford (1895-1973) négyszer kapott Oscart filmjeiért: először 1935-ben, majd 1941-ben kettőt, 1953-ban pedig a negyediket.

⁹ David Wark Griffith (1875-1948) Kentucky államban született. Már fiatalon a helyi színtársulat tagja lett. Színdarabokat is írt, ám produkciói többnyire sikertelenek voltak. 1936 után költözött New Yorkba, ahol a Biographnak dolgozott. Életművéért 1935-ben kapott Oscar-díjat.

Az amerikai mozi fővárosa

Az első világháború végére Hollywood a filmipar fővárosává vált.¹⁰ Az európai stúdiók elnéptelenedtek, több színész az Államokban próbált szerencsét. Ekkor már olyan neves társaságok is Hollywoodban forgattak, mint a Universal¹¹ (alapítva 1912-ben), a Fox Film Corporation (William Fox alapította 1915-ben,¹² Twentieth Century-Fox-á alakult 1935-ben), a United Artists¹³ (alapítva 1919-ben). Híres cég volt továbbá a Famous Players (1912-ben Adolph Zukor alapította), s ebben az időben alakult az MGM (Metro-Goldwyn-Mayer) is (1924-ben Marcus Loew¹⁴ hozta létre), amely kezdetben főleg zenés filmjeiről volt híres. A háború alatt megerősödtek a filmstúdiók, több újítást is bevezettek a filmgyártásban, továbbá hosszabb és bonyolultabb történeteket kezdtek forgatni. Adolph Zukor volt az első, aki megalapította önálló mozihálózatát, ahol saját stúdiójának filmjeit mutatták be, így egy kézben tartotta a gyártást, a forgalmazást, a bemutatást és a reklámozást is. Zukor felismerte, hogy a filmiparban a bevétel akkor biztosítható a leginkább, ha a filmgazdaság mindhárom területe – gyártás, forgalmazás, üzemeltetés – ugyanazon vállalkozó kezében marad. Hamarosan több vállalat is követte a példáját. 1920-ban már évente 800 filmet forgattak Hollywoodban, és körülbelül húszezer mozi működött az Amerikai Egyesült Államokban. A vállalatok igyekeztek kielégíteni a nézők igényeit, és 1914-től¹⁵ elterjedtek a hatalmas filmpaloták, ahol luxus és kényelem fogadta a látogatókat. Az épületek csodálatos előterekkel, különböző építészeti megoldásokkal és odaadó személyzettel várták a látogatókat. Az épületekben gyermekfelügyelet is működött, valamint képkiallításokat is rendeztek. A leghíresebb ilyen filmpalota¹⁶ a chicagói Balaban&Katz-é volt, amely a világon elsőként épített légkondicionált filmszínházat. 1925-ben a vállalat egyesült Zukor cégével, így belépve a Paramount Picturesbe.¹⁷

¹⁰ A háború előtt Franciaország, Olaszország és Dánia volt a legnagyobb filmexportőr a világon. A filmek 60-70 százaléka ezekben az országokban készült.

¹¹ Carl Laemmle alapította Independent Moving Picture Company nevű saját gyártó cégét, amely később Universal néven lett a korszak egyik legmeghatározóbb vállalata.

¹² William Fox (1879-1952), eredeti nevén Wilhelm Fried, Magyarországon született. A család 1879-ben emigrált Amerikába.

¹³ Első elnöke Oscar Price volt. A vállalat ma is létezik.

¹⁴ Marcus Loew (1870-1927), 1905-től Adolph Zukor üzlettársa. 1920-ban megvásárolta a Metro Picturest. A Metro 1924-ben fuzionált Goldwyn és Louis B. Mayer vállalataival (MGM).

¹⁵ Ekkor nyitotta meg Samuel Roxy Rothapfel a 3000 férőhelyes moziját New Yorkban. Ebben a filmpalotában a vetítés előtt egy 50 fős zenekar eljátszotta a nemzeti himnuszt, ezután híradót, útfilmet, majd egy rövid burlesztet vetítettek. Ezt követte egy színpadi élő show, s a legvégén vetítették le a játékfilmet.

¹⁶ Ez volt az úgynevezett Central Park filmpalota, amely a világon az első légkondicionált mozi volt.

¹⁷ A Paramount Pictures Corporationot W. W. Hodkins alapította 1914-ben. Még ebben az évben fuzionált a Famous Players Film Companyval. A Paramount elvállalta az 1913-ban alakult Feature Players Company (Cecil B. De Mille) filmjeinek forgalmazását. 1916-tól Famous

Ebben az időben alakult ki a „sztárkultusz” is, a színészek az évtized végére kiléptek a névtelenségből. A némafilmek¹⁸ sztárja volt ekkor Mary Pickford¹⁹, Douglas Fairbanks,²⁰ John Barrymore, Roscoe „Fatty” Arbuckle és Charlie Chaplin²¹ is. Pickford, Fairbanks – aki Mary Pickford férje volt 1920-tól 1936-ig – D. W. Griffith és Chaplin alapította a United Artists céget. A vállalat tagjai egy függetlenségi nyilatkozatban elhatárolták magukat korábbi stúdióiktól. A stúdiók közben igyekeztek egyre több híres színészt elcsábítani, hiszen a szövegkönyveket egyre inkább nem szerepekre, hanem a színészekre írták.

A stúdiókban hivatásos stáb kezdett dolgozni, minden egyes részletért egy-egy szakember felelt. Létrejött például a casting director szerepköre, aki a filmben alkalmazott színészeket választotta ki, és ő volt felelős az „új arcok” kereséséért is. Hamarosan a sminkesek is fontos szerepet kaptak, továbbá írók, díszlettervezők és divattervezők is dolgoztak a stúdióknál. Külön szakember írta a forgatókönyvet, amit a bevételek növelése érdekében nyomtatott formában is kiadtak a film forgatása alatt. A forgatás előtt a producerek felmérést készítettek a könyv alapján a felhasználandó anyagokról, így elkerülték a felesleges anyagok beszerzését és csökkentették a kiadásokat. A produkciós költségek ekkor filmenként százezer és ötszázezer dollár között mozogtak. A stúdiók önálló közigazgatási egységekké alakultak, saját tűzoltósággal rendelkeztek a fából készült díszletek kigyulladására, és rendőrséget is alkalmaztak a tömegek esetleges eltávolítására.

Az első világháborút követően a filmek realizistikussá váló környezetábrázolást alkalmaztak, háttérbe szorítva a korábban jellemző romanticizmust. A dolgozó nő ideája lépett a kizárólag gyermekei nevelésével foglalkozó nő helyébe. Központi szerepet kapott továbbá a „Jó” és „Gonosz” állandó harca. Ekkor terjedtek el a sorozatok is, amelyekben ismeretlen színészeket próbálhattak ki a

Players-Lasky Corporation, majd 1927-től Paramount Famous Lasky Corporation néven szerepelt. A ma is érvényes Paramount Public Corporation elnevezés 1930-tól használatos.

¹⁸ A némafilm elnevezés nem egészen pontos: annak ellenére, hogy a filmek némák voltak, a mozik korántsem. A filmek vetítését gyakran élőszóval kísérte egy előadó vagy magyarázó, és elterjedt volt a zenekari kíséret is.

¹⁹ Mary Pickford (1893-1979), eredeti nevén Glayds Smith, az amerikai film első szupersztárja. Az Egyesült Államokban America's Sweetheartnak hívták. 1919-ben a United Artists alapító tagja. 1929-ben Oscar-díjat nyert, pályája azonban ezután hanyatlani kezdett. 1975-ben egész életművéért, az amerikai filmművészet fejlődéséért végzett munkájáért újabb Oscar-díjat kapott.

²⁰ Douglas Fairbanks (1883-1939), eredeti nevén Douglas Elton Ulman. Szülei válása után vette fel anyja első férjének a nevét. Tizenkét éves kora óta színészkedett. 1907-től már vezető színész a Broadwayen. Az 1910-es évek végén megalapítja a Douglas Fairbanks Film Corporationt.

²¹ Sir Charles Spenser Chaplin (1889-1977), szegény család gyermekeként született. Kipróbálta a színészetet, több társulat tehetséget látott benne. Eljutott Párizsba, majd az 1910-es évek már Amerikában találják, s 1918-ra dúsgazdag ember lett. Az 1920-as évek azonban megkeserítették, hiszen meghalt édesanyja, és ekkor volt a második válópere is. 1947-ben a sajtó politikai nézetei miatt kikezdte, majd az Amerika-ellenes Tevékenységet Vizsgáló Bizottság elé idézték. 1951-ben végleg elhagyta az Államokat, s a Genfi-tó partján, a svájci Corsier-sur-Vevey-ben telepedett le. 1954-ben Nemzetközi Békédíjat, 1972-ben végre Oscar-díjat kapott. 1975-ben lovagá ütötték.

stúdiók. A sorozatokon belül két kategóriát lehet elkülöníteni: a seriest (sorozat) és a serialt (folytatásos film). Az előbbi ugyanazon szereplők egymástól eltérő szituációkban elbeszél, szerkezetileg lezárt egységekből álló egésze; utóbbi egy eseménysor több részből álló, általában a legizgalmasabb jeleneteknél megszakított elbeszélése.

Az 1920-as években ismét nagy változások történtek a filmiparban. A nagyobb stúdiók megalapították a Motion Pictures Producers and Distributors Associationt (MPPDA) a nagyobb külföldi haszon megszerzése érdekében. A szövetség elnöke Will Hays²² lett. 1922-ben elkészült az első színes film: *A tenger áldozatai* (The Toll of the Sea) két színű Technicolor²³ eljárással készült, később kifejlesztették a több színűt is. 1926-ban elkészült a *Don Juan*, az első hangos játékfilm John Barrymore főszereplésével. Ez még nem volt szöveges film: a némán pergő képek mellé lemezre rögzített zenét használtak. 1927. október 6-án, a Warner testvérek²⁴ által, négy évvel korábban alapított Warner Brothers²⁵ cég elkészítette az első, egész estét betöltő hangos filmet, a *Jazz Énekest* (The Jazz Singer).²⁶ A hanggal együtt megjelent az ének és a tánc is. A film főszerepét Al Jolson alakította, aki hat dalt énekelt el a filmben, ennek ellenére csak 354 szó szerepelt az alkotásban. A hang nagy hatással volt a film formájára is: megjelent egy új műfaj, a zenésfilm²⁷ is. A későbbi években a Fox stúdió kikísérletezte a Movitone nevű filmhangot, s a harmincas években ez lett az általánosan elterjedt szinkronhang.

Az általános szesztilalom (1919-1933) alatt is sikereket könyveltek el a cégek. Ekkor terjedtek el a gengszterfilmek, és lett híres színész Edward G. Robinson és James Cagney. A filmek általában a szesztilalom hatásain és a chicagói eseményeken alapultak. Az egyik leghíresebb korabeli a gengszterfilm az 1932-ben, Ben Hecht forgatókönyve alapján és Howard Hawks rendezésével készült *A Sebhelyes Ember* (Scarface) című alkotás volt.

A világgazdasági válság és az állami befolyás erősödése

Az 1929-es gazdasági világválság a filmgyártásban is éreztette hatását. 1930-ban még rekordnak számító bevételekre tettek szert a stúdiók, a következő években viszont csökkent a látogatók száma, így egyre több mozit kellett bezárni. Ebben a korban terjedtek el az úgynevezett „*B-filmek*”,²⁸ amelyek csak

²² Will Hays (1879-1954) az első elnöke volt az MPPDA-nak.

²³ Az animáció területén használtak először Technicolort.

²⁴ Az egykori bicikliügynök Warner fivérek leghíresebbike, Jack lengyelországi bevándorlók tizenkettedik gyermekeként 1892-ben, a kanadai Ontario állambeli Londonban született. A testvérek a filmüzletbe 1903-ban kapcsolódtak be. A Warner Bros.-t 1923-ban alapították. A stúdió fénykora a harmincas és negyvenes évekre tehető. Jack Warner 1979-ben halt meg.

²⁵ Már a Don Juant is ők készítették.

²⁶ A film valójában némafilm, néhány hangos betéttel.

²⁷ A zene már beépült a hangsávba, így feleslegessé váltak a mozikban játszó zenészek.

²⁸ A nagyjátékfilm előtt vetített darab. A játékidő kb. 60 perc volt.

egy órasak voltak, így kevesebb költséggel jártak a gyártóknak. A stúdiók bevételeinek nagy része továbbra is az „*A-osztályú*” játékfilmekből származott, azonban a „*B-típusú*” alkotások gyártása tette lehetővé a rendszeres munkát. Elterjedt a „*dupla program*” is, vagyis két játékfilmet adtak a mozik egy jegy árért. Először a Universal és a Columbia Pictures (1924-ben alapították) készített ilyen filmeket, később azonban a többi cég is követte a példát. A válságot a Wall Street és a kormány támogatásával sikerült túlélnie a cégeknek, azonban ezzel a pénzemberek befolyása alá kerültek. Hollywood közben a harmincas évek közepén „*nyitott műhelyből*” szakszervezeti településsé alakult: felosztották és specializálták a filmkészítő munkaerőt. Az emelkedő költségek és a banktőke folyamatos befolyása a kisebb cégek tönkremeneteléhez vezetett. Megvalósult tehát a banktőke teljes ellenőrzése a filmipar felett, s a filmstúdiók modern üzleti vállalkozásokra kezdtek hasonlítani.

A cégek működésében a „*felülről lefelé*” elv érvényesült. A központ a New York-i iroda lett, a vezérigazgatók innen intézték az eladás és a piacszerzés ügyeit. Ez az iroda szabályozta az éves költségvetést, megszabta a stúdiógyár termelési követelményeit. A hollywoodi üzemekben testületi alelnökök feleltek a stúdiók napi működéséért. A nyugati parti stúdiókat a gyártásvezető és a stúdióvezető irányította. Ezek alól kivétel volt a 20th Century Fox,²⁹ ahol Darryl Zanuck³⁰ volt az alkotó igazgató, s egyben a stúdiót is vezette; és annak ellenére, hogy főigazgató volt, részt vett a gyakorlati filmgyártásban.

Az 1930-as évek közepén jelent meg a szinkronizálás. A következő újítás pedig a szinkronizált zene volt, amely később gyakorlatilag önálló művészeti ággá vált. Fejlődött a hangrögzítési technika; és kifejlesztették az utószinkront, amelyet főleg rajzfilmekben használtak. A kormány a filmek cenzúrázását követelte,³¹ ezért a forgatókönyveket előbb a PCA (Production Code Administration: Produkciósabályozó Igazgatóság)³² ellenőrizte, s csak ezután készülhetett el a film. A kormány által megbízott hivatal gyakorolta a cenzúrát, de fontos szerepet játszott a filmipar is. Kansas, Ohio, Pennsylvania és Maryland már 1911 és 1916 között bevezette a saját cenzúrátanácsát. 1927-ben alkották meg Hollywood első önkorlátozó szabálygyűjteményét, aminek elterjedt neve „*Ami tilos, és amire vigyázni kell*” volt. A nagy filmvállalatok 1930-ban fogadták el az úgynevezett Production Code-t, amely

²⁹ 1933-ban alapította Darryl Zanuck és Joe Schenk független producer. Kezdetben a United Artists forgalmazta munkáit, azonban 1935-ben szakítottak a United Artistsal, mert a UA nem akarta őket teljes jogú partnerré tenni, így egybeolvadtak a korábban csődbe jutott Fox Film Corporationnel.

³⁰ Darryl Zanuck (1902-79) a Warner Brothers vezető producere volt. 1937-ben kapott Oscar díjat. Híresebb filmjei: *How Green Was My Valley* (Mily zöld volt az én völgyem), a *Muzsika Hangja* és *The Grapes of Wrath* (A harag gyümölcsei).

³¹ Széles körben kritizálta a filmeket a Catholic Legion of Decency (a Szemérem Katolikus Ligája) is.

³² A Motion Pictures Producers and Distributors Association (MPPDA) képvisellete volt a PCA, amelynek igazgatója ekkoriban Joseph Beren volt.

szabályozta a filmek tartalmát, és a bemutatás módját. Ez 1968-ig volt érvényben. Ezek az intézkedések néhány stúdió³³ csaknem kizárólagos helyzetét eredményezték a filmiparban.

Az aranykor

A következő években hihetetlen fejlődés ment végbe Hollywoodban, így az 1930-as vége és 1940-es évek első fele méltán nevezhetőek a filmgyártás aranykorának (Golden Age). A harmincas évek végi nagyjátékfilmek 75 százaléka a hollywoodi stúdiók valamelyikében készült. A játékfilmek a jegyeladásból származó bevételek 90 százalékát adták. Ekkor a világszerte forgalmazott filmek 65 százaléka Hollywoodban készült. A közkedvelt játékfilmek mellett megjelentek az úgynevezett „presztízs-filmek”³⁴, amelyekből egyre több készült. Ilyen volt például Walt Disney³⁵ *Hófehérke és a hét törpe* című rajzfilmje, valamint Selznicktől az *Elfújta a Szél*, és az *Óz, a nagy varázsló*. Mindegyik nagy stúdiónak saját sztárscapata volt és kialakultak a rájuk jellemző saját műfajok. A Warner Brothers például főleg bűnügyi drámákat, gengszterfilmeket, színházi musicaleket és kalandfilmeket gyártott. A kor nagy színész-rendezője volt Orson Welles és John Ford.

Annak ellenére, hogy 1939 csúcsevnek számított a filmgyártásban, a második világháború látszólag törést okozott a filmipar fejlődésében. Az amerikaiak legfontosabb piacai ugyanis a háborús országokban voltak. 1941-ben a tíz legnagyobb kasszasiker közül öt háborús témájú film volt, például a *York őrmester*. A filmgyártás egyszerre lett a tájékoztatás, a propaganda és a szórakoztatás eszköze. Ennek köszönhető, hogy a háború éveiben Hollywood rekordbevételeket könyvelhetett el. Közben változások történtek a gyártási rendszerben: a „Nagy Ötök” radikálisan csökkentették évenkénti filmgyártásukat, s csak néhány jól jövedelmező produkcióra összpontosítottak. A stúdiók továbbá egyre több „A-osztályú” filmet gyártottak, amelyek alkalmazkodtak a társadalom változó igényeihez: főleg háborús akciófilmeket és hátországi melodramákat forgattak, amelyeket a kormány is támogatott. A filmek szerelmi történeteiben olyan párok játszottak, akiknek a film végén el kellett válniuk egymástól, hogy

³³ A nagy Ötök: az MGM, a Warner Brothers, a Paramount, a Fox és az RKO (1921-ben alapították, 1948-ban gyártotta az utolsó filmjét).

³⁴ A nagyobb, költségesebb szuperprodukciókat nevezték presztízs-filmeknek, amelyeket a filmszínházakban emelt helyárral vetítettek.

³⁵ Walt Disney (1901-1966) 1923-ban érkezett Hollywoodba. 1928-ban alkotta meg híres rajzfilm figuráját, Miki Egeret. Mickey 1929-ben kapott hangot, ekkortól már tökéletes szinkronnal és hanggal látták el a többi rajzfilmet is. Disney 1932 és 1935 között kizárólagos joggal rendelkezett, hogy a Technicolor technikával rajzfilmeket készítsen. 1933-ban készítette el a *Három kismalac* című rajzfilmjét, 1940-ben pedig a *Pinocchiot* és a *Fantasiát*. 1942-ben alkotta meg a *Bambit*. Disney rajzfilmjei színesek és szinkronizáltak voltak. Természetfilmeket is készített, és színészekkel is dolgozott együtt olyan filmjeiben, mint a *Kincses Sziget* és a *Mary Poppins*. Disney élete során összesen 39 Oscart nyert.

teljesíthessék hazafias kötelességeiket. Az 1940-es és 1950-es években az amerikai filmipar legsikeresebb alkotásai a klasszikus westernek mellett az *Óz, a csodák csodája*, a *Bagdadi tolvaj*, a *Ben-Hur*, valamint az amerikai filmmusical számos alkotása voltak. Szintén sikeres műfajt jelentettek Walt Disney egész estés klasszikus rajzfilmjei.

Az arany szobrocska

Hollywood a filmgyártáson kívül világszerte ismert híres díjáról, az Oscar-ról, hivatalos nevén az Academy Awardról. Az 1927-ben létrejött Amerikai Filmművészeti és Filmtudományi Akadémia díját Douglas Fairbanks és Louis B. Mayer³⁶ alapította. Első alkalommal 1928-ban rendezték meg az Oscar-díj átadási ünnepséget. Azóta általában minden év márciusában – hat héttel a jelöltek listájának kijelölése után – összegyűlik a filmszakma „stábja”, hogy kiosszák a kis szobrokat. Az Akadémia jelöltjei az előző évben bemutatott filmek alkotói közül kerülnek ki. A technikai kategóriákban három, a többi kategóriában öt jelöltet választanak ki. A jelöltekre az Akadémia tagjai szavazhatnak. Az eredményeket rendkívüli titoktartás mellett összesítik és őrzik a díjátadás pillanatáig.

Az egyes kategóriák megnevezése időnként változott, de az első díjátadón kettő is volt, amely eltért a későbbiektől: a legjobb film megjelölése Best Picture, Unique and Artistic Production volt, az Engineering Effects pedig a technikai díjak előfutára volt. Az 1929-es év kategóriái között még szerepelt a Title Writing, azaz a némafilmekben feltűnő feliratok írása. 1936-ban és 1937-ben már a legjobb koreográfiát is díjazták, 1933-tól 1937-ig pedig segédrendezői díjat is osztottak. A harmincas években több rövidfilmes kategória volt: színes (1936-ban és 1937-ben), újszerű (1932-től 1935-ig) és kettekerces (ezzel a hosszúságot jelölték), utóbbi 1936-tól egészen 1956-ig létezett. Először nem voltak zenei díjak, majd 1935-től több kategóriát is nyitottak: legjobb betétdal, legjobb eredeti filmzene, legjobb musical-adaptáció. 1947-től a külföldi filmeket is díjazzák.

Az első Filmakadémiai Díjak átadásából rögtön botrány lett, mivel az egyetlen hangosfilmet, a Jazz Énekest kizárták a versengésből, majd mindenki kedvenc színészét, Charlie Chaplint félreállították a fontosabb díjak útjából. A díjat 1928-ban négy kategóriában – legjobb film, rendező, színész, színésznő – osztották ki. A média nyomásának engedve a második díjátadót 1929-ben már élőben közvetítette a rádió. A díjátadásnak kezdetben a Roosevelt Hotel adott otthont, az 1930-as és 1940-es években az Ambassador, vagy a Biltmore Hotelben tartották meg az eseményt.

Az első díjkiosztón még senki sem tudta pontosan a szobor nevét. Általában „aranyemberként” emlegették. 1931-ben született meg a szobor neve, amely

³⁶ Louis B. Mayer (1884-1957), eredeti nevén Eliezer (Lazar) Mayer. Még gyerekként került Amerikába. Első filmszínházát 1907-ben vásárolta. Később megalapította az Alco Co.-t (a Metro jogelődjét), majd 1917-től önálló producer.

elnevezését illetően több történet is elterjedt. Az egyik ilyen anekdota szerint Margaret Herrick, az Amerikai Filmakadémia első könyvtárosa és titkárnője a legelső munkanapján körbejárta a házat, és közelről megvizsgálta a kis szobrocskát. Közben rájött, hogy a szobor nagyon hasonlít nagybátyjára, a texasi Oscar Pierce-re. Egy másik történet szerint Betty Davis nevezte el Oscarnak, aki szerint a szobor hasonlított első férjére, Harmon Oscar Nelsonra. Annyi bizonyos, hogy a nyilvánosság előtt először Walt Disney szólította így a szobrocskát 1934-ben, amikor megköszönte a díjat, amelyet *A három kismalac*ért kapott. A díjátadás soha nem volt botránymentes. Több „film-zseninek”, mint Charlie Chaplinnek, Orson Wellesnek néhány évtizedet kellett várnia az első Oscarjára. A közönséget először az 1940-es években engedték be a megnyitóra, melyeken Rooseveltnél is részt vett. Az Oscar-díj kiosztását számos hasonló jellegű filmfesztivál előzte meg a későbbi években: a Golden Globe,³⁷ az ASCAP (American Society of Composers, Authors and Publishers), BAFTA (British Academy of Film and Television Arts, alapítva 1959-ben), és a Grammy³⁸ (alapítva 1958-ban) díjak. Amely alkotás ezeken nyer, az majdnem biztos lehet abban, hogy az Oscar-díjat is elhódítja.

A klasszikus westernfilm

John Ford 1939 és 1950 közötti hangosfilm western-korszaka pályája legtermékenyebbike volt. Ekkor készült lovassági trilógiája (*Fort Apache*, 1948; *She Wore a Yellow Ribbon*, 1949; *Rio Grande*, 1950), a legjelentősebb azonban a korszak bevezető programfilmje, a *Stagecoach* (1939) volt, a fentiekhez hasonlóan John Wayne főszereplésével. Ehhez a korszakhoz köthető a főhőséül Wyatt Earp személyét választó *My Darling Clementine* (1946) is, mely az egyik legszebb darabja a műfajtörténetnek.

Ford harmadik westernfilm korszaka 1956 és 1964 közé tehető, melynek nyitódarabja, a *The Searchers*, a leghíresebb azonban talán a műfaj alkonyáról szóló *The Man Who Shot Liberty Valance* (1962) szól, melyben nem a John Wayne-féle kőkemény vadnyugati férfi, hanem a James Stewart által alakított civilizált, keleti karakter győzi le a nevében is a szabadságért kiáltó bűnözőt. Ebben a filmben a civilizáció a Vadnyugat fölé kerekedett, hiába volt ehhez Wayne-nek néhány szava. Fordot az utolsó westernjében, *A Cheyenne Autumn* (1964) című filmben szívszorító drámában mutatja be az indiánok viszontagságait a sajátos szabadságfogalommal rendelkező Amerikában.

A negyvenes évek Hollywoodjára nagy hatással volt egy bűnügyi filmműfaj: az amerikai mozikat ellepték a film-noirok. A nagyvárosban tengődő, ér-

³⁷ A Golden Globe díj filmes és televíziós díj, amelyet 1944-ben alapítottak, a díjakat a Hollywoodban dolgozó külföldi újságírók szervezete adja át minden évben. Az alapítástól kezdve 1956-ig csak mozifilmeket, ettől kezdve tévéműsorokat is díjaztak.

³⁸ Minden év februárjában rendezik az átadást. A szobor alakjáról kapta a nevét, amely egy gramofont ábrázol. Az első, élőben közvetített díjátadás 1971-ben volt.

zelmileg instabil noir-hős a legkevésbé képzelhető el a Vadnyugaton, akárcsak a cselekményt meghatározó sorsszerűség és a nő dominanciája. Mégis születtek olyan jelentős alkotások, melyek ezt a két világot összepárosították. Fritz Lang, Nicholas Ray és Raoul Walsh olyan, a film-noir műfajában meghatározó szerzők, akik a westernben is kipróbálták magukat. Lang westernjei közül – *The Return of Frank James*, 1940; *Western Union*, 1941; és *Rancho Notorius*, 1949 – a legutóbbinak a karakterei olyanok, mintha egy vérbeli noirból léptek volna ki: ebben a filmben a nő az úr, és a férfiak engedelmessé kénytelenek a csábító femme fatale-nak.

Ray a *Johnny Guitar* (1954) vadnyugati világába nem igazán beillő zenészfigurával teremtette meg a kapcsolatot a két műfaj között, a legérdekesebb próbálkozás azonban Walsh nevéhez köthető, aki saját film-noirjának (*High Sierra*, 1941) készítette el a western-környezetbe helyezett változatát (*Colorado Territory*, 1949). Walsh még egy filmmel megmutatta a két világ találkozásának a lehetőségét: az 1947-es *Pursued* a végletekig pszichotikus Robert Mitchummal karfához szögező élményt nyújt.

A film-noirból indulva érkezett meg az ötvenes években a Vadnyugat világába Anthony Mann, aki számos remek zsánerfilmet készített. Az első, az 1950-es *Winchester '73* mindjárt hatalmas sikert aratott, az erőszak ábrázolásával és szenvedő hőisével egy olyan képletet alkotott, mely az összes többi westernjének alappillérvé vált. Ahogy Ford Wayne-t, úgy Mann James Stewartot találta meg fő színészének, akivel a '73-as Winchester után olyan sikeres filmeket alkottak, mint a *Bend of the River* (1952), a *The Naked Spur* (1953), a *The Far Country* (1954), és a *The Man From Laramie* (1955).³⁹ Érdekes történetei, jól eltalált karakterei és látványvilágának eredetisége Anthony Mann-t Ford mellett a másik olyan klasszikus western-szerzővé emelte, akinek szinte az összes Vadnyugaton játszódó munkája kellemes élményt nyújt mai szemszögből is.

Ford a westernfilmben találta meg legtermékenyebb alkotói zsánerét, Mann és Boethlicher szintén, csak ők kisebb költségvetéssel és nagyobb rendezői szabadsággal dolgoztak. Más rendezők számára a westernfilm „csak” az egyik állomás volt alkotói pályájukban. John Houston (*The Maltese Falcon*, 1941; *The African Queen*, 1951) a *Treasure of the Sierra Madre* (1948) című munkával próbálta ki magát a Vadnyugaton: szerencsevadász aranyásó hőseivel valójában a mexikói helyeken találta meg a 20. századi vadnyugati környezetet. A Humphrey Bogart főszereplésével készült mozi óriási sikert aratott világszerte, s ma is az egyik legismertebb westernfilm.

Hollywood másik híres-neves aranypolgára, Howard Hawks (*Scarface*, 1932; *The Big Sleep*, 1946) szintén az összes műfajban kipróbálta magát a musicaltől kezdve a vígjátékon át egészen a sci-fi-ig, s négy westernt forgatott

³⁹ Mann Stewart mellett kedvelte Henry Fondát (*The Tin Star*, 1957) és Gary Coopert is (*Man of the West*, 1958).

1948 és 1972 között.⁴⁰ Hawks 1948-ban forgatta le Wayne főszereplésével *Red River* című cowboyos moziját, amely talán a legjobban sikerült ilyen film. Ezután mintegy tíz esztendő leforgása alatt az azóta *Kisvárosi Trilógia* nevet kapott filmcsokor következett: *Rio Bravo* (1959), *El Dorado* (1966), *Rio Lobo* (1970). A filmek karakterei között nagy volt a hasonlóság: a Hawks-négyes mindig egy kőkemény akcióhősből (Wayne), egy ittas, a társadalom szélén álló fickóból, egy zöldfülűből és egy idősebb szereplőből állt; ők vették fel a harcot a közösség életére veszélyes banditák ellen látványos, humoros és izgalmas események során.

A western műfaj a csúcstát a negyvenes-ötvenes években érte el, ekkor rengeteg vadnyugati film készült. A hatvanas évek elejére csökkenni kezdett a zsáner népszerűsége és a westernfilmek száma. A következő tíz év szinte összes fontos vadnyugati mozija a műfaj és a vadvilág haláláról szólt, akárcsak annak idején Ford Liberty Valance-a: a bukás kötelező. Mindez Hollywood történetének legborúsabb évtizedében, a filmművészet új irányzatainak korában a műfaj átértelmezéséhez vezetett. A hősideál időlegesen leáldozott, s az olyan már modernnek számító filmek, mint a *The Wild Bunch* (Sam Peckinpah, 1969), a *Butch Cassidy and the Sundance Kid* (J. R. Hill, 1969), vagy az *A Time for Dying* (Boettlicher, 1969) már negatív képet festve a korszakról, hiszen ezek a főszereplők halálával végződnek. A western azóta sem nyerte vissza népszerűségét az USA-ban, azonban a hatvanas évek közepén Európában nagy népszerűsége tett szert.⁴¹ Amerikában pedig hamarosan egy vadnyugati sztárszínész lehelt új életet a műfajba (Clint Eastwood: *High Plains Drifter*, 1974, *The Outlaw Josey Wales*, 1976). A westernfilm mégis kivált a tömegfilmes sodorból. Az újabb filmek az évtizedek során kialakult mítoszból táplálkoznak, s nézőközönségük már egy nosztalgikus, romantikus színezetű Vadnyugatot láthat.⁴²

⁴⁰ Ezek közös vonása – Hawks filmjeihez hasonlóan – a vígjátékelemek nagy arányú jelenléte, mellyel rendkívül szórakoztatóvá és mai szemmel is nézhetővé tette filmjeit.

⁴¹ Gondoljunk a „spaghetti” westernekre (Sergio Leone: *Dollár trilógia*, 1964-66; *Once Upon a Time in the West*, 1968; Sergio Corbucci: *Django*, 1966; *The Great Silence*, 1968).

⁴² A mítosz és a valóság között napjainkra végleg elmosódott a határ, bizonyítja ezt többek között Eastwood *Unforgiven* (1992) című filmje is.

